

Тригубенко Галина Василівна,
доцент кафедри конституційного
права Навчально-наукового інститут
права та психології Національної
академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА НАСЛІДКИ ЇХ НЕВИРІШЕНОСТІ ДЛЯ ДЕРЖАВИ

Проблеми внутрішньо переміщених осіб (далі - ВПО) в Україні є багатогранними і мають значні соціально-економічні та політичні наслідки для держави. Масове переміщення мільйонів осіб в межах країни створює серйозні виклики як для самих переселенців, так і для приймаючих громад та держави в цілому.

Однією з проблем, яка мало обговорюється в публічному просторі, проте це не позбавляє її актуальності, є повернення громадян України на тимчасово окуповані території (далі – ТОТ) з підконтрольних Україні областей в період триваючої повномасштабної війни. Таке рішення обумовлено рядом причин як об'єктивного так і суб'єктивного характеру. І хоча причини різні і на деякі з них не здатна вплинути держава в силу їх особистого характеру, проте інші цілком належать до сфери відання органів державної влади і можуть та мають бути вирішені.

Перші місяці повномасштабної війни в Україні характеризувалися тим, що українці, що опинилися на окупованих територіях, спостерігаючи злочини російських військових, які ті чинили, просуваючись в глиб нашої держави, шукали різноманітні шляхи для виїзду на підконтрольні Україні території. Якщо дозволяла безпекова ситуація, користувалися створюваними зеленими коридорами для евакуації. Люди готові були стояти декілька діб у чергах з транспорту, щоб вибратися на контрольовану Україною територію. За відсутністю таких коридорів мешканці, наприклад, південних областей намагалися виїжджати через тимчасово окупований Крим за кордон, і якщо не залишалися там, то діставалися підконтрольних територій України через треті країни, долаючи величезні відстані. Частина українців тих же південних областей намагалася врятувати своїх дітей від перебування в окупації і можливого призову на військову службу до лав ворожої армії, шляхом використання переправ на човнах, які перевозили людей вночі під загрозою смерті. Таким чином, наші громадяни, опинившись в окупації, використовували всі можливості для виїзду.

На противагу 2022 року вже певний час спостерігається явище повернення українців назад на тимчасово окуповані території. Це стосується переважно південних областей, де не ведуться активні бойові дій. Питання кількості таких

повернень важко дослідити, від народних депутатів України лунали цифри, що перевищують 100 тисяч осіб, проте вони були спростовані, а офіційної статистики немає і вести її не можливо, адже повернення відбувається через треті країни. Звичайно, виникають питання, чому люди, які з такими перешкодами, іноді під загрозою смерті залишали окупацію, повертаються додому? Адже вони були свідками численних масових порушень прав людини зі сторони Росії, як в окупації, так і на підконтрольній території, у вигляді фільтраційних заходів, масованих обстрілів з метою знищення цивільної інфраструктури, цивільного населення в цілому тощо.

Аналіз ситуації вказує на ряд причин таких повернень, насамперед, вони мають матеріальний характер, і по суті збігаються з тими, через які частина населення відмовилася в свій час виїжджати з ТОТ. До них належать проблеми з житлом, працевлаштуванням, отриманням соціальних виплат на підконтрольній території, з якими стикаються усі внутрішньо переміщені особи. Такі труднощі призводять до зниження загального рівня добробуту та соціально-економічного статусу людини. Коли особа не може задовольнити свої базові потреби та потреби своєї сім'ї – це призводить і до певних психологічних та фізичних проблем, вирішити які іноді набагато складніше. До того ж вважається, що якщо втрата дому була примусовою, вона сприймається особливо болісно та травматично.

Забезпечення такої першочергової необхідності як житло багатьом категоріям ВПО не під силу. Багатодітні родини, пенсіонери, люди з низьким рівнем доходів, що є особливо уразливими верствами населення, самотійно, без значної підтримки держави не здатні забезпечити себе житлом. За даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на сьогодні велика кількість ВПО проживає в місцях тимчасового проживання, під час візитів до яких виявлено низку проблем, що стосуються умов побуту. За результатами візитів у такі місця в 2024 році Офіс Омбудсмана надав органам влади 3156 рекомендацій щодо покращення умов проживання в місцях тимчасового проживання та погодження їх з мінімальними вимогами для життєзабезпечення ВПО [1, С.36]. За деякими спостереженнями саме серед мешканців місць компактного проживання найбільше охочих повернутися туди, звідки вони виїхали, що обумовлено саме умовами проживання.

З 2025 року в Україні працює Державна програма субсидій на оренду житла для ВПО, яка передбачає часткову фінансову компенсацію орендарям частини орендної плати та орендодавцям частини податків, проте скористатись нею мають право не всі категорії ВПО. Крім того залишаються відкритими питання доступності житла для оренди та довгострокової стратегії забезпечення ВПО постійним житлом.

Гострою проблемою та ключовим чинником успішної адаптації на новому місці проживання є працевлаштування ВПО, надання можливостей для відкриття чи відновлення власної справи. Проте і в цій сфері постає низка викликів, зокрема: дискримінація за віком, статтю або місцем реєстрації, брак

вакансій за спеціальністю, труднощі з документами про освіту, ті ж самі житлові проблеми, адже відсутність доступного житла — тимчасового, соціального, для оренди є значною перешкодою у пошуку роботи. Загальні економічні проблеми, фінансові труднощі, високі податки, труднощі з ліцензіями та високі орендні ставки стають перешкодами на відкриття власної справи. Багато підприємців-ВПО відчувають брак допомоги від держави та місцевих громад, а також стикаються з дискримінацією та недовірою.

Особливо важко адаптуватися на новому місці особам пенсійного та передпенсійного віку. Втрата матеріальних благ, набутих протягом життя, зміна звичного способу існування, втрата дому та почуття захищеності у зв'язку з цим, соціальних та культурних зв'язків суттєво впливають на морально-психологічний стан. Не здатність забезпечити певний звичний рівень існування на новому місці викликає глибокий психологічний дискомфорт.

Коли до згаданих причин об'єктивного характеру додаються суб'єктивні причини особистого характеру, приміром: бажання або необхідність возз'єднання з родичами, які залишились в окупації, викликана, наприклад, потребами в догляді за літніми або хворими батьками; психологічні проблеми через труднощі на новому місці - це є значним поштовхом до ризикованого кроку повернення на ТОТ. За даними опитування, що проводилося в 2023 році серед ВПО, прагнення повернутися додому зумовлено такими причинами, як бажання відновити нормальне життя (64 %), возз'єднання із сім'єю, (25 %), наявність нерухомого майна в місці походження (22 %), економічні причини на кшталт можливості отримувати більший дохід (21 %) [2].

Необхідно брати до уваги і роботу російської пропаганди, адже деякі люди можуть мати викривлене уявлення про ситуацію на ТОТ саме через неї, особливо, якщо знаходились певний час за кордоном і чули новини російських засобів масової інформації. Іноді пропаганда створює ілюзію стабільності та безпеки в окупації. Стрес від переїзду та невизначеності майбутнього можуть перевищувати страх перед небезпекою окупації. Бажання зберегти своє житло та майно, яке залишилося на ТОТ, є також потужним мотивуючим фактором. Існують повідомлення про те, що Росія використовує питання житла та нерухомого майна взагалі як важіль шантажу, змушуючи людей приймати її умови для збереження власності (наприклад, повернення на ТОТ для підтвердження права власності шляхом перереєстрації у російських реєстрах, отримання громадянства Російської федерації для збереження можливості проживати на ТОТ та права власності на нерухомість, для успадкування майна).

Варто відмітити і те, що дуже багато було очікувань стосовно звільнення окупованих територій. Залишаючи домівку, люди в переважній більшості сподівалися невдовзі повернутися назад, не вірили в те, що окупація може розтягнутися на роки, сподівалися, що лінія фронту не просунеться суттєво в глиб країни. Такі сподівання призводили до небажання інтегруватися в нову територіальну громаду, шукати роботу, в цілому налагоджувати своє життя на новому місці.

Таким чином, причин повернення ВПО на окуповані території на сьогодні достатньо. Причини соціально-економічного характеру, займають провідну роль у процесі прийняття рішень про повернення в окупацію, якщо на цій території не ведуться активні бойові дії. Людей не зупиняє наявність окупаційної влади, перспектива необхідності отримання російського паспорту, як умови залишення на ТОТ, припинення спілкування з родичами на підконтрольній Україні території тощо. І якщо держава не може вплинути на особисті причини повернення, то вирішення проблеми недостатньої підтримки ВПО на рівні держави є першочерговим завданням і вимагає створення правових, економічних та інституційних засад для послаблення напруженості у сферах матеріального забезпечення, зайнятості ВПО, поліпшення умов їхнього життя, доступності та якості соціальних, медичних, освітніх послуг тощо.

Адже якщо державна політика стосовно ВПО не зміниться на краще, кількість повернень на окуповані території може стати такою, що вести статистику таких повернень доведеться. Втрата людей у такий спосіб - це насамперед, проблема, що має політичні та економічні наслідки для України, яка з початком повномасштабного вторгнення вже втратила мільйони людей внаслідок вимушеної міграції за кордон. Втрата людського капіталу призводить до зниження темпів економічного зростання країни, зменшення податкових надходжень та додаткових витрат бюджету на підготовку нових спеціалістів, які також можуть згодом залишити територію України. Крім того, такий відтік населення впливає на політичний імідж України, адже Росія використовує цей факт у своїй інформаційній війні проти України. Російські дипломатичні канали та державні ЗМІ активно просувають свою версію подій, намагаючись схилити на свій бік інші країни та міжнародні організації. Окупаційна влада може використовувати присутність українських громадян на ТОТ, їх повернення з підконтрольних Україні територій для створення ілюзії «нормального життя» або для маніпуляцій у політичних цілях. З іншого боку, люди, що перебувають в окупації, потрапляють під інтенсивний вплив російської пропаганди, що спотворює їхнє сприйняття ситуації в Україні та світі. Разом з тим, присутність значної кількості громадян України на ТОТ може створювати додаткові перешкоди під час військової деокупації українських земель, а також ускладнювати подальшу реінтеграцію територій через різний досвід життя в окупації та вплив пропаганди.

Таким чином, ефективне вирішення проблем ВПО сьогодні є ключовим для забезпечення стійкості держави, соціальної злагоди, економічного розвитку та політичного іміджу України, а також успішного повоєнного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

2025. 543 с. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_2024_%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96.pdf

2. Малиновська О., Яценко Л. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahu-problemy-ta-sposoby-yikh>

Шихалілі Джавид,
 провідний радник Міністерства
 юстиції Республіки Азербайджан,
 доктор філософії у сфері
 міжнародних відносин

ЗАХИСТ ПРАВА НА ПОЛІТИЧНИЙ ПРИТУЛОК У РЕСПУБЛІЦІ АЗЕРБАЙДЖАН

Право на політичне біженство в Республіці Азербайджан є важливим елементом національної системи гарантування прав і свобод людини та водночас складовою міжнародного механізму захисту осіб, які зазнають переслідувань за політичними мотивами. В умовах посилення політичної напруги у світі, поширення авторитарних тенденцій, застосування незаконних репресій проти опозиційних груп та правозахисників інститут політичного притулку набуває особливої актуальності.

Республіка Азербайджан, на сьогоднішній день, інтегрувала загальноєвропейські норми міжнародного права у сфері захисту політичних біженців у власну правову систему, що закріплено у статті 70 Конституції [1].

Міжнародно-правові засади інституту притулку мають витоки у Загальній декларації прав людини 1948 року, яка проголосила право кожної особи шукати притулку від переслідувань в інших країнах [2]. Положення Декларації деталізовані у Конвенції про статус біженців 1951 року та Протоколі 1967 року, де встановлено критерії визнання біженцем та визначено зміст принципу невислання, що забороняє державам повертати людину до країни, де їй загрожують катування, нелюдське поводження чи політичні репресії. Ці положення становлять основу сучасної міжнародної системи захисту, в межах якої реалізується й право на політичний притулок.

Стаття 70 Конституції Республіки Азербайджан передбачає, що держава відповідно до загальноєвропейських норм міжнародного права надає політичне біженство іноземцям та особам без громадянства [1]. Також вона гарантує